

Радоња ВЕШОВИЋ*

СЈЕЋАЊЕ НА ЈАНКА ИЛИ ПЈЕСМА КАО ДОГАЂАЈ

Апстракт: У тексту о Јанку Ђоновићу и његовом дјелу ставља се акценат на сусрете са Ђоновићем из којих се може сазнати сродност у виђењу литературе и ауторовог стваралаштва. Посебан осврт даје се на Ђоновићеву поезију односно на неке његове какарактеристичне пјесме као што су пјесме „Морача”, „Белведер” и друге. Истакнута је врједност и осталог Ђоновићевог стваралаштва, мада је поезији, с разлогом, дат приоритет.

Кључне ријечи: социјална поезија, индивидуалности стиха, ђјесникова рјечишоси, кријичке ојаске, заљубљеноси у завичај

Иако унапријед без претензије да ћу нешто ново о њему рећи, мене је на овај скуп довело првенствено осјећање дуга према Јанку пјеснику и револуционару. Његова пјесма се заувјек усадила у моје ћачке, беранске, скојевске године. Био сам ученик петог разреда гимназије и члан литеарне групе кад сам прочитао његове *Црнице* и *Црнојорце*. Била је то поема-доживљај, не само за мене и за моју литеарну групу. У вароши сам сретао тих дана познанике који су знали напамет макар неколико њених завршних стихова; јер смо их тумачили – свјетским братством рада, које брише све расне, националне и религијске границе међу људима.

*А кад на јрлима јодземних јама
жујиа свјетилоси кардијуша ујирне
Црнице и Црнојорце
земља враћа –
и једне црне и друје црне.*

Ко може данас да схвати да пјесма може да буде друштвени догађај, нарочито данашња генерација? Ко још памти шта је значила ондашња

* Академик Радоња Вешовић, редовни члан ЦАНУ

такозвана „социјална”, у ствари – револуционарна умјетност? Да је она учествовала и оваквим пјесاما у стварању генерација нових стваралаца у сликарству, музици, литератури, а тиме и општег расположења које је плануло Тринаестојулским устанком.

Друштвене прилике за појаву оваквих пјесاما ускоро су се потпуно „изокренуле”. Како и зашто?

Заједно с још живим Јанком доживио сам нешто „незамисливо”. Социјална умјетност је поништена од „својих” 1948. под ироничним називом „соцреализам,; избрисани су већ и резултати побједе над фашизмом, чак и у сјећањима неких учесника. Овај скуп о Јанковом дјелу и животу сва та „брисања” спаја у цјелину пред којом заборав „дјежи” као мрак испред свијеће.

Било је тада још оваквих пјесам-догађаја, ко ће их набројати! Сјећам се како су одјекнуле и Зоговићева поема „Али Бинак” и Бањевићева „Молитва Светом Василију Острошком”. Ту се зачео и мој, касније уобличени, идеал, пјесма-догађај, наравно са свакојаким посљедицама...

Овакви наши скупови су јака упозорења, особито тек стасалим генерацијама, на агресију „новоговора” и „прекречавања изнутра”. Да је појава једне пјесме могла у предратним Беранама да буде – догађај, данас није лако објаснити ономе ко не зна да су то биле бурне године предратних никшићких „Развршја”. Пјесник Ђуза Радовић дао је књижевном часопису име мјеста у мојковачкој околини гдје му је отац погинуо у тој бици. Ђоновић, Ђилас, Крлежа, Ђопић, Костић, Зоговић, Бањевић, били су већ југословенски позната књижевна имена као и име Стојана Церовића, главног инспиратора и покретача таквог књижевног и културног живота у предратном Никшићу и у Црној Гори.

Мој ђачки утисак о друштвеном значају ове Јанкове поеме потврдила је, већ првих година послије ослобођења, вијест да су он и Радован Зоговић добили прву савезну, државну награду за књижевност. Први и једини. Јер се не сјећам да је икоме та награда касније додијељена. Била је то вјероватно Ђиласова иницијатива, јер је и сам био значајно име у предратном књижевном животу Никшића, Црне Горе, Београда.

Послије педесете први пут сам се с Јанком срео на Цетињу због рада на листу „Побједа” и због уређивања часописа „Стварање”. Били смо тада још само „група цетињских писаца”, нешто касније Савезна управа писаца даће нам право да се зовемо „удружење”. И зато што је међу првима „приказао” у „Књижевним новинама” моју прву збирку пјесам „Виорења”, и без тога, веза међу нама постојала је прије личног познанства.

Његове пјесме је карактерисала жива, готово рељефна ликовност, неке су личиле на вулканску ерупцију. Понесу грмљавином смјелих, необичних фигура, ријечи, поређења. Та рјечитост је подсјећала и на антику, на Цицеронове говоре, још више на Вергилијеве „Георгике”, похвале сеоском животу.

Иако сам при читању примијетио да, на неким мјестима не би шкодило мало сажимања и глачања, те „неравнине” нимало нијесу утицале на цјелину утиска. И данас навраћам његовој „Морачи”, „Белведеру”, „Слијепцу који је зажалио што је прогледао”, „Вриједи живјети на свијету”, „Дунавском мосту”. И данас ме задиви силаина његове задивљености пред дјелима природе и људских руку.

*Дунавски мост је чудо у Европи!
Дунавски мост као велика атлетска мишица
мускулозно, жељезно дрхтају изнад уљано смеђих
валова, изнад шлейова и лађа,
док њреко њега,
као љетњи циклони
шумњене бескрајни трансијорти*

Сјећам се једне Јанкове добре пјесме у којој Зоговића упоређује са Сунцем или назива – Сунцем, али је више нијесам нигдје срео. Потонула је и трагедија „социјалне поезије” и свега повезаног са „Бронзовим великим НЕ Стаљину”. Зато је вишеструко корисна пракса ових наших скупова подсјећање на тако значајна имена из нашег књижевног наслеђа какво је Јанково и дјело и живот. Од битног је то значаја за очување стваралачке оријентације, изложене одавно, особито данас, терору „организоване заборавности” од стране свјетски моћног „мондијализма”. Посљедице тог вишедеценијског „брисања веза изнутра” наслутио сам недавно и у признању једног нашег критичара да не може да ухвати везу са Лалићем, осим са његовим „религиозним односом према слободи”. А има ли за „вету” временскијег писца од Лалића?

Јанкова изразита индивидуалност у стиху, прози, путопису, снажна су одбрана од овог „вируса” о ком је Ерих Кош написао гогољевски духовиту сатиру „Имена”. Можда ће и овај скуп скренути пажњу наших издавача и људи са радија и телевизије на Јанково име и дјело и штету по наше „стање духа” од те „заборавности”. Јанкова би пјесма данас „произвела догађај” као некад у Беранама и по читавој Црној Гори и читавој некадашњој и новој Југославији. И шта смо ми данас до његове прогле-

дали слијепац, унесрећени оним што смо угледали. И то је једна од Јанкових антологијских пјесама, као и „Страх од заборава”.

Еруптивност се код Јанка из поезије понекад пробијала и у односе са околином. Негативан утисак о нечијем стварању добијао је у Јанковим устима силину увреде. Један његов добар друг, пјесник одлучио је да тражи од те Јанкове агресивности заштиту чак и од Јанковог оца Шпирана, са којим је био пријатељ као с Јанком. Шпиран му је одговорио да од разговора с Јанком нема „посла”, „он је такав и према нама...”

Сличној сам „ерупцији” Јанкове „критике” присуствовао на Московском булевару. Обрели смо се тамо обојица с једним Македонцем у делегацији Савеза књижевника Југославије. Ја испред српског, он испред црногорског, Македонац испред свог удружења. Одједном, на путу ка хотелу, Јанко се готово обрецну на нашег македонског друга. Да није заслужио награду АВНОЈ-а зато што нема толико пјесама на тему НОБ-а, и да се потпуно предао модернистима. Настаде тегобан мук. Шта ти је ово требало, Јанко? Питао сам га, слеђен очигледношћу скандала. Македонац ће на то: да није навикао да се овако с њим разговара, да ово не може да претрпи и да ће смјеста да напусти делегацију. Видио сам већ бруку у штампи, реаговање у амбасади, у Савезу писаца, у удружењима и оно, најгоре, неречено: два Црногорца отјерали Македонца из савезне делегације. Уз грдње Јанка који се ућутао, већ свјестан шта је учинио, молио сам Македонца да, ако иоле респектује нас Црногорце, одустане од бламаже делегације. Најзад је обећао да ће одустати ако му се Јанко извини. Тако смо се разишли по собама. И Јанку је било мучно. Зато је лако пристао и за доручком се искрено извинио нашем колеги и другу и све се „срећно” завршило.

Јанко је остварио један богат стваралачки живот, можда најпотпунији у поезији, а и у прози, у путописима поготово. Играо је истакнуту улогу и у развоју револуционарне мисли и акције код нас. За вријеме провале у партијској организацији и мучења прозваних „дубовачка купатила”, емигрирао је у Албанију. Као учесник у Тринаестојулском устанку, заједно са многим Црногорцима, провео је у логору у Италији, све до њене капитулације.

Памтим и ово: био је просто заљубљен у Подгорицу, у њен говор, у рјечник, у анегдоте. Говорио ми је: ако је говор Врађанаца Бора овјековјечио у „Коштани”, што се овдје још не нађе перо да то учини са подгоричким ђаволима? Стално је записивао шта би му се допало из разговора и новина. Многи Подгоричани су то знали и радо су му помагали. Показао ми је подебео подвезан фасцикл сакупљене грађе. Иако су радови

на проучавању локалне лексике код нас одавно у пуном замаху, судбина ове Јанкове идеје и подухвата остала ми је непозната.

Никада није поменуо да има глувонијемог сина, који је био готово копија свога оца. Видио сам их на петровачкој плажи, усамљене, купају се у предвечерју и како Јанко учи сина да плива. Посвећивао му је сву пажњу. Касније га је послао на сајцијски занат, што је са успјехом завршио, отворио радњу, повезао се са прецизном механиком, развио послове, засновао породицу.

Последње наше виђење десило се у старачком дому на Бежанијској коси. Захваљујући иницијативи члана нашег одјељења, академика Радомира Ивановића, са нашим Милосавом Бабовићем смо га затекли у добром здравственом стању и „при духу”. Обрадовала га је та пажња. Разговарали смо све док није дошла сестра да га води у салу за ручавање. Прије расанка питам га шта би он желио? Мислио сам од понуда да му донесем. Рекао је да би највише волио да се врати свом писаћем столу...

Има се зашто, и данас и сјутра, враћати Јанку Ђоновићу. Његове некадашње пјесме-догађаји и данас би биле најљепши истовремено књижевни и друштвени догађаји. У свом дијалектичком кружењу мисим да вријеме речене пјесме-догађаја није заузвијек протутњало, ишчезло...

Radonja VEŠOVIĆ

MEMORY OF JANKO OR POEM AS THE EVENT

Summary

The paper is given in the form of memory on encounters and friendship with Đonović, which lasted for decades. The central place in it takes the treatment of the Đonović's poetry, its value, harmonious rhetoric and rich poetical reflections. His ideological standpoints are also underlined, the reflections of which have left trace in the creation of this author.

Key words: *social poetry, individuality of verse, poet's eloquence, critical remarks, fascination with his homeland*